

روایتی از برگزاری یک آیین باستانی بزرگ؛

شکوه جشن سده در سرمای زمستان

هدی رضوانی پور

مصاحبه

دهم بهمن که از راه می‌رسد، به سنت اجدادمان آتش بزرگی بر پا می‌کنیم. آتشی که آمدن نوروز را نوید می‌دهد و جشنی به نام «سده» را یادآور میشود. شعله هنی آتش زبانه می‌کشند و آنقدر هرم آتشز باد است که در ابتدا نمی‌توان به آن نزدیک شد. اما کمی بعد که این آتش از تب و تاب افتاد، متوجه می‌شوید که تازه وقت آن رسیده از رویش بپرید و با جدیت هر چه تمام‌تر زمزمه کنید «زردی من از تو / سرخی تو از من»

سده، یک جشن ایرانی اصیل

جشن سده یک جشن اصیل و تمام‌عیار ایرانی است؛ جشن پیدایش آتش و گرم شدن زمین. سال‌های دور که اجداد ما هنوز در گیر فضای اینترنت و دنیای مجازی و سرگرمی‌های نه‌چندان دل‌چسبش نشده بودند؛ آمدن نوروز را به انتظار می‌نشستند و برای مقدماتش برنامه‌ها می‌چیدند. در برخی روایات آمده «چون ۱۰۰ روز که از زمستان بزرگ می‌گذشت، ایرانیان جشن سده را بر پا می‌کردند.» این «زمستان بزرگ» در تقویم کهن ایرانیان ۱۵۰ روز بود که از ابتدای آبان تا دهم بهمن ادامه داشت و ۱۰ بهمن تا نوروز و اول بهار؛ ۵۰ روز و ۵۰ شب به طول می‌انجامید. حداقل قدمت جشن سده در ایران را به ۴۰۰ سال پیش و زمان صفویان و حتی قبل‌تر از آن نسبت داده‌اند و در روایات و افسانه‌های متعدد، داستان‌های بی‌شماری برای پیدایش سده نقل کرده‌اند. در واقع سده را به معنی ستایش و نیایش و جشن سده و سایر جشن‌های ایرانی و آئینی را عبادتی می‌دانند که برای ستایش خدا انجام می‌شود. برپایی این آئین بیشتر منسوب به زرتشتیان است چنان‌که جشن بزرگ سده کرمان هم با تولیت زرتشتیان کرمان برگزار می‌شود. باور مردم زرتشتی از سامانیان تا امروز این بوده که خداوند با یگانه‌پرستی، داد و دهش، شاد بودن و سیر بودن بندگانش؛ خشنود می‌شود و آن‌ها هم جشن سده را برگزار می‌کنند و به نیایش خدا می‌پردازند، به میهمانان هدیه می‌دهند، شاد می‌شوند، می‌خورند و می‌نوشند تا خداوند از آن‌ها خرسند باشد.

تصور کنید آتش عظیمی را که می‌سوزد و در دل آسمان شعله می‌کشد تا به باور زرتشتیان پلیدی و پلشتی را بسوزاند و روشنایی را به ارمغان آورد. مهری مومیدمحسنی از پژوهشگران فرهنگ عامه سیرجان وجه تسمیه سده را از سوختن پلیدی‌ها می‌داند «عده‌ای می‌گویند سده از همان عدد ۱۰۰ آمده؛ یعنی ۵۰ روز و ۵۰ شب‌مانده به عید که بعید می‌دانم درست باشد. چراکه نگارش عدد ۱۰۰ و کلمه سده یکی نیست. عده‌ای هم بر این باورند که ۱۰۰ روز از زمستان بزرگ که از آبان شروع می‌شود گذشته که این هم براساس دلیل قبلی منطقی نیست. اما باوری که قابل‌قبول‌تر است این است که می‌گویند سده از مصدر سوختن یا -ستن- می‌آید که بعدها به -سته- و بعدترها به -سده- تبدیل شده.»

سده ارتباطی به آتش پرستی ندارد

شاید در تصور برخی افراد، جشن سده؛ پرستش آتش معنا شده باشد در حالی که سده به‌هیچ‌عنوان به‌معنای آتش‌پرستی نیست و تنها نماد احترام به آتش است که یکی از پایه‌های ایجاد تمدن بشری و منشأ روشنایی است. در دیدگاه اساطیری و ایران کهن، روایات بسیاری از سده آمده. مردم عامه بر این باورند که در جشن سده، اوج گرما سپری شده و به‌همین دلیل پشته‌ای از هیزم آماده می‌کردند تا باقی‌مانده سرما را هم نابود کنند. آن‌ها بر این باور بودند که در شب سده، ستاره گرما به زمین آمده و دل زمین گرم می‌شود. فردوسی طوسی اما برگزاری جشن سده را از زمان هوشنگ شاه می‌داند «هوشنگ پادشاه پیشدادی، که شیوه کشت و کار؛ کندن کاریز و کاشتن درخت خرما را به او نسبت می‌دهند، روزی در دامنه کوه ماری دید و سنگ

برگرفت و به سوی مار انداخت و مار فرار کرد. اما از برخورد سنگ‌ها جرقه‌ای زد و آتش پدیدار شد.» به گفته‌ی فردوسی منشأ پیدایش این آتش دلیل برپایی جشن سده است که استاد جمیل کرمانی از محققان حوزه فرهنگ کرمان هم آن را تأیید می‌کند «جشن سده هم‌تراز نوروز است و در افسانه‌ها به ماجرای هوشنگ شاه در پدید آمدن این جشن اشاره شده. آنجا که سنگ‌ها برهم می‌خورند و آتش پدید می‌آید و چون این اتفاق در ۱۰ بهمن افتاده آن را جشن سده نامیده‌اند و منبع پیدایش آتش می‌دانند.» او سابقه جشن سده در کرمان را بسیار غنی می‌داند «در ایران سابقه جشن سده در کرمان از هر شهر دیگری بیشتر است و به نوعی می‌توان کرمان را مهد جشن سده دانست که هر سال این آئین باستانی در باغچه بداغ آباد کرمان با تفصیل و شکوه بسیاری برگزار می‌شود.»

سده در نگاه اساطیر کهن

در اساطیر کهن، روایت دیگری هم از جشن سده آمده و خلف تبریزی در کتاب «برهان قاطع» آورده «کیومرث به یمن وجود سه‌فرزند انث و ذکور خود جشنی بزرگ برپا کرد و آتشی بزرگ برافروخت و مردم ایران‌زمین را مهمان کرد. به این دلیل این روز را سده می‌گویند.» ایوریحان بیرونی هم در کتب «التفهیم» و «آثارالباقیه» از پدید آمدن آتش سخن گفته و از افروختن آتش بر باها یاد کرده که به دستور فریدون انجام می‌شده. مهری مؤید محسنی هم همین روش را در سیرجان قدیم رایج می‌داند «برپایی جشن سده در سیرجان مختص عشایر بود و آن‌ها روی پشت‌بام‌های خود آتشی برپا می‌کردند و از روی آن می‌پریدند تا سایهی را دور کنند. البته مثل مراسم‌های امروزی؛ آتش بزرگ و مراسم‌های متنوعی نداشتیم.» وی در خصوص بعضی باورها و اقدامات جشن سده به کتاب «سوزه‌های باز یافته» تألیف مرتضی فرهادی اشاره کرده و می‌گوید: «در آیین سده سوزی، زنان ایلات سیرجان معمولاً با خود می‌گفتند -سده سوز؛ ۵۰ به نوروز- در واقع به خود هشدار می‌دادند که برای رسیدن عید نوروز باید زودتر کارهایشان را انجام دهند. و از طرفی برگزاری جشن سده در ایلات و عشایر سیرجان بیشتر به واسطه جوانان و چوپانان آن منطقه انجام می‌شد و آن‌ها مسوول جمع‌آوری هیزم و برگزاری مراسم سده بودند.» مؤید محسنی به فعالیت دیگری در جشن سده نیز اشاره کرده و می‌گوید: اگر هر کدام از شهروندان سیرجانی باغی در مناطق سردسیر استان داشتند، از هیزم‌های سده؛ یک تکه را برداشته و به سمت باغ خود پرتاب می‌کردند و می‌گفتند «اللهی باغ من بر (ثمر) بگیره» و این کار را به فال نیک می‌گرفتند برای پرمهر شدن محصول باغشان. همچنین یک باور دیگر وجود داشت که از یک ایل یا ایشوم سوارانی می‌آمدند به ایل یا ایشوم دیگر و بخشی از آتش سده را می‌دزدیدند و به ایشوم خود می‌بردند و معتقد بودند که با این کار خیر و برکت را به ایشوم خود می‌برند و ایشومی که از آن‌ها آتش دزدیده شده بود، باید می‌رفتند و آتش خود را پس می‌گرفتند. چون معتقد بودند که اگر این آتش به ایشوم دیگر برود، خیر و برکت را از دست داده‌اند. این پژوهشگر حوزه فرهنگ سیرجان برگزاری جشن سده در شهر کرمان را بسیار باشکوه عنوان کرده و می‌گوید: معمولاً سیرجانی‌ها رسم خاصی برای جشن سده نداشتند اما در کرمان این آیین باشکوه هر چه تمام‌تر برگزار می‌شد. سال ۱۳۵۰ من در باغچه بداغ آباد کرمان شاهد برگزاری جشن سده بودم که شکوه خاصی داشت. مؤید محسنی به یک شعر بلند هم که در شب سده خوانده می‌شد اشاره کرده و می‌گوید: دکتر فرهادی در کتاب خود به شعر بلندی با عنوان «میش خال گردن» با مطلع «خال گردنم خال خالی / پشمانه کردم قالی» اشاره دارد که در شب جشن سده در ایلات سیرجان، شهر بابک و برخی دیگر از شهرهای استان کرمان خوانده می‌شد. در واقع جشن سده جشنی بود که مردم باور داشتند با برگزاری آن، گرما را به قلب زمین می‌دهند و سرما را به آسمان می‌فرستند و با این کار، خود را برای عید نوروز آماده می‌کنند. در زمان‌های گذشته آئین‌ها و مراسم جشن سده، به‌صورت حقیقی برگزار می‌شد و با مدرنیته شدن جوامع؛ این مراسم کمی کم‌رنگ شده و به‌صورت نمادین برگزار می‌شود.

در نوروزنامه هم در خصوص جشن سده آمده «آفریدون همان روز که ضحاک بگرفت، جشن سده برپا شد و مردمان که از جور و ستم ضحاک رسته بودند، پسندیدند و از جهت